

Prikaz knjige *To je bio samo piknik* Reli Alfandari Pardo – izgovoren u Beogradu

O knjizi *To je bio samo piknik* autorke Reli Alfandari Pardo govorila sam pre nekoliko meseci u Jevrejskoj opštini u Novom Sadu. Utisci koje je ova knjiga ostavila na mene bili su tada sasvim sveži i intenzivni. Kad sam knjigu za ovu priliku ponovo čitala, vidim da me i dalje ne ostavlja ravnodušnom, jer takvo štivo i ne može nikog ostaviti ravnodušnim.

U knjizi postoji sloj filozofskog promišljanja sveta i života koji mi se čini izuzetno značajnim. Deo tih promišljanja je autorka u svoja sećanja unela naknadno, a deo je nastajao u njenoj duši upravo u vreme dok je pokušavala da opstane u okupiranom Beogradu tokom Drugog svetskog rata. Pitanja koja je Reli Alfandari Pardo pokrenula, njenoj knjizi daju dimenziju zapitanosti nad ljudskom prirodom, nad etičkim dilemama i moralnim pitanjima koja su uvek aktuelna. Govoriću o aspektu odnosa devojčice Reli, koja je pripovedački subjekat i autorka ove intrigantne proze, prema nemačkim vojnicima. Reli ima nepunih 12 godina na početku rata, 16 na kraju rata, a mi postepeno stičemo uvid kako se njen odnos prema Nemcima menjao tokom godina.

Senka rata nadvila se nad porodicom Alfandari i pre nego što je izbio rat. Reli kaže: „Hitler je okupirao naša ognjišta pre njegovih vojnika“ (str. 17). Ovo je autentično svedočanstvo o emocijama koje su izazivali govori Adolfa Hitlera: „Za mene, Hitlerov glas je bio užasan. Njegova urlikanja, klicanja i aplauzi miliona Nemaca u ekstazi odnosili su mojim roditeljima želju za životom. (...) Vremenom su ti njegovi napadi elokvencije postajali za mene pravi košmari i budili me noću“ (str. 21). Kada su do Beograda stigle prve vesti o pobedama nad Hitlerovom armadom, Reli piše: „Još uvek se čuje glas Hitlera, ali ne tako često kao ranije. On urla svoj govor mržnje prema svakom ko nije Nemač. Uprkos promeni situacije, ovaj glas nastavlja da me terorise, to je još uvek glas koji uliva strah, gori od smrti. Prošlo je vreme kad sam mislila da niko ne može ništa protiv te sile, te organizovane mase koja seje svoj otrov na usta ovog čudovišta sa kojim se identifikuje i koga slepo sluša.“ (str. 183).

Tokom povlačenja pred okupacionim trupama, Reli se pita da li je tačno da Nemci mogu da budu tako strašni kao što se priča i dodaje sasvim iskreno: „Želela bih da izađem na ulicu, da nađem Nemce i da im kažem da smo Jevreji. Kad već treba da počnemo taj život o kojem se govori tako dugo, neka to bude od danas. Želela bih da znam, da osetim, umesto da pretpostavljam“ (str. 49). Ovo naivno, detinje rezonovanje na pravi način odslikava njenu nestrpljivost da prekine neizvesnost i da okonča prelaz iz mirnodopskog u ratno stanje što pre, takoreći odmah. Srećom, nije to učinila. Još detinjastija je Reli koja sanja Nemce i u snu kaže: „...u svom snu žalim što nisam imala priliku da vidim bar jednog pre nego što pobegnem“ (str. 49). Kao dete ona i ne može da nasluti da će Nemci ostati pune četiri godine u Jugoslaviji i počinili brojne zločine.

Reli Alfandari Pardo koristi princip kontrasta da nam pokaže kako izgledaju nemački vojnici na početku i na kraju rata. Prema rečima Relinog brata: „Oni izgledaju kao da su došli na piknik. Njihovi kamioni i motocikli izgledaju kao da su stigli pravo iz fabrike. Oni su tako sigurni u sebe, marširaju i voze pravo prema cilju, znaju tačno šta hoće i šta rade“ (str. 54). Reli je u prilici da i sama stekne neke sopstvene utiske o Hitlerovoj vojsci. Evo kako izgleda okupator u očima devojčice: „Kakva snaga! Kretali su se punom brzinom, trubili bez prestanka (...) Nisu nas ni primećivali, kao da su kod svoje kuće. Nisu tražili nikakva obaveštenja i činilo se da znaju sve, da poznaju sve! Mi nismo na njihovoj visini, njihov svet je iznad naših glava. (...) Osećamo se dvostruko potučeni. Jesu li ovi vojnici vodili rat? Da li svaka pobednička vojska izgleda tako uglancano, tako uredno, tako malo umorno...? (...) Mrzim ove Nemce, zato što su kod nas, zato

što smo izgubili rat, ali u dnu svog srca ih se manje plašim jer zaista nemaju surov izgled“ (str. 57). Pri kraju knjige, Reli opisuje oslobađanje Beograda. I opet je reč o nemačkim vojnicima koji se kreću ulicama, ali sad je to potpuno drugačiji prizor: „Vidimo kako promiču čizme, pocepane, prljave, u ludom trku, čujemo histerične glasove na nemačkom ljudi koji žive poslednje trenutke svoga života. I pre no što smo stigli da shvatimo šta smo to videli, čujemo druge korake koji gaze ulicom i druge glasove, čvrste, odlučne, glasove na ruskom jeziku. (...) Često Nemci preuzmu ulicu ili četvrt iz koje su se povukli i svete se narodu. Čekamo bez pokreta, bez glasa. (...) Poslednji minuti ropstva!“ (str. 221–222). Pojedini prizori koje opisuje gotovo lakonski, probranim jezikom, lede nam krv dok ih čitamo.

Između ova dva momenta, Nemci u okupiranom Beogradu postepeno pokazuju svoje novo lice. To su sada sadisti koji se izivljavaju na starcima, ženama, deci i nemoćnima. Relin otac pokušava da objasni sinu novonastalu situaciju i govori mu da je potrebno da izdrži sva poniženja, muke i prisilan rad, jer će možda jednog dana biti u prilici da se priključe nekom pokretu otpora i da se bore protiv Nemaca. Zaključuje sledeće: „Sadašnji život je užasan, ali treba ga živeti da bismo ponovo postali slobodni ljudi, a ne da umremo kao robovi“ (str. 78).

U životu pod okupacijom otvaraju se brojne moralne dileme. Evo jedne: Relinom bratu nemački vojnik pod pretnjom smrću naredi da ispije čašu vode u Hitlerovo zdravlje. Otac je objasnio Aci zašto je bilo neophodno da prećuti uvredu i učini što se tražilo od njega. O nemačkom vojniku je rekao sledeće: „Ali ON je bio kukavica i te kakva! On je imao revolver i koristio se svojim položajem da te baci na kolena, tebe, jedno dete, i da te natera da biraš između života i smrti. On sam nije rizikovao ništa. A mi smo mogli da umremo“ (str. 86). Nakon ovoga, Reli rezonuje: „Reklo bi se da biti hrabar danas znači živeti po svaku cenu, želeći da ostaneš živ, da bi mogao da umreš kad budeš slobodan. Nije trebalo umreti na kolenima, trebalo je na kolenima živeti, da bi se posle umrlo uspravno“ (str. 87). Ovako bi se mogla napisati definicija svakog rata, pa i Drugog svetskog.

U okupiranom Beogradu, gde su Jevrejima bila oduzeta sva ljudska prava, Reli razmišlja o Nemcima ovako: „Nemci nisu bili ljudi, bili su divljaci, besne životinje. (...) Šta su Nemci od nas hteli i zašto?“ (str. 87). Reli opisuje nemačke vojnike koji okupljaju Jevreje na Tašmajdanu. Ona procenjuje: „Koliko su Nemci bili snažni a mi bespomoćni! Mi smo bili brojniji, ali oni su imali mitraljeze, opasne pse, bodljikavu žicu i Rajh iza sebe“ (str. 95). Objavljuju da će streljati svakog osmog u koloni Jevreja i Reli kaže: „Usred svega toga nemačka ruka, koja ne drhti, šalje ljude u smrt“ (str. 96). Kada su zatvorili u logor njenog oca i brata, Reli im sa majkom odnosi hranu. Uveče se mala devojčica priseća susreta s njima i misli u sebi: „Vidim Nemce pred logorom sa bajonetima kako prosipaju mleko, mrve hranu. Zašto su tako surovi? Zašto nas tako mrze kad im ništa nismo učinili“ (str. 107). Relina majka u razgovoru sa sinom u jednom dramatičnom momentu opisuje svoja osećanja prema Nemcima: „Svi ih mrzimo i oni će se udaviti u toj mržnji. Ceo svet ih mrzi“ (str. 115).

Nakon deportacije njenog oca, Reli donosi odluku: „Od ovog dana počinjem da gajim mržnju bez kompromisa za sve što je nemačko, uključujući tu i njihov jezik, kojim neću govoriti nikad više“ (str. 111). I zaista, nakon rata, jedan bezazleni susret u vozu podsetio ju je na obećanja data sebi u toku rata: „Oni su danski novinari. Govore mi na nemačkom, a ja im odgovaram na lošem engleskom nemački jezik koji neću govoriti više nikad!“ (str. 261).

Reli zna da železničku stanicu u Arandjelovcu čuvaju nemački vojnici, pa kada treba da ode da ukrade ugaj sa stanice zbog bolesne Ivane, a ne iz obesti, dolazi u moralnu dilemu. Ovako rezonuje: „Mogu da me tuku, da me ubiju. (...) Ali ako me vide oni će pucati. (...) Ako je noć, oni ne mogu da vide da li sam ja mala ili velika“ (str. 138). Reli oseća strah i od krađe, ne

samo od nemačkih vojnika. U jednom od svojih unutrašnjih monologa, Reli zna kako da protumači svoje emocije: „ja sama to nisam htela, ja se plašim Nemaca više nego što to ona može i da zamisli“ (str. 141). Sledećih nekoliko nedelja Reli doživljava košmare u kojima ponovo proživljava krađu uglja. Ovog puta u snu: „Nemci pucaju da me ubiju. Mama me naziva kradljivicom. U košmarima osećam još i strah od Boga jer sam počinila greh koji zaslužuje kaznu“ (str. 142). Koliko je to slojeva straha i patnje za jednu malu devojčicu? Koliki teret za ta mala pleća!?

Jedna od Relinih rođaka predlaže da se tokom savezničkog bombardovanja sklone u sklonište koje su italijanski vojnici sagradili za nemačku vojsku čija je kasarna bila u neposrednoj blizini mesta gde se Reli sklonila s ostatkom svoje porodice. Ona o tom predlogu ima sledeće mišljenje: „Ja da idem da se sačuvam od američkih bombi u nemačko sklonište sa Nemcima! Nalazim da je ideja čudovišna. Kao da sam postala kolaboracionista! Obećavam sebi da nikad neću ni nogom kročiti u to sklonište“ (str. 207). Međutim, nemački vojnik jedne noći dolazi po žene i decu da ih skloni u to privremeno sklonište. Reli opisuje i taj doživljaj: „Dok silazimo, osećam kao da ulazim u leglo zmija. (...) Stižem u dno skloništa. Osećam u prolazu na telu dodire Nemaca. Ruke neprijatelja koji se u zaštitničkom gestu spuštaju na moja ramena. (...) Ako bomba padne na sklonište umrećemo s njima. Umreću s rukama nemačkog vojnika na mojim ramenima. (...) Ne želim da budem zahvalna Nemcima, da im dugujem svoj život, ako bomba ikad padne na fabriku“ (str. 213). Ona to objašnjava ovako: „Nemci su znali da se njihov kraj približava, želeli su da izgledaju čovečni, ali sa kakvim zakašnjenjem? Želeli su da spasu svoju kožu i mislili su da ćemo im mi pomoći u datom trenutku“ (str. 214–215).

Poslednje iskušenje nastaje kada je Beograd već postao slobodan grad. Reli to opisuje ovako: „Tad, dok skrećem za ugao jedne ulice, nađem se pred desetak nemačkih vojnika, okruženih partizanskom vojskom. Kroz nemačke letnje uniforme, pocepane i prljave, vidi se pomodrela koža. Oni hodaju bosih nogu, savijenih leđa, unezverenog pogleda. Među njima ima i ranjenika sa prljavim zavojima i davno usirenom krvlju na njima. Moj pogled se zaustavlja na ovoj ponižavajućoj slici ljudske bede. Prolaze pored mene i mole me za hleb“ (str. 232). Kakva ironija! Kakav prizor! Evo odgovora koji nam Reli daje na pitanje kako se postaviti u toj situaciji: „Htela bih da im pljunem u lice, da ih udarim nogom, ali ostajem tu paralisana, svesna sažaljenja koje mi steže srce. (...) Ja im okrećem leđa, gadi mi se, stidim se sama sebe! Milosrđe za Nemce! (...) dolazim do zaključka da, uprkos svim njihovim naporima, Nemci nisu uspeli da ugase u meni opšteljudsko osećanje: samilost“ (str. 232).

Time je dobro završiti ovaj kratak osvrt na knjigu Reli Alfandari Pardo, jer to nas uči nečemu što možda najlakše zaboravimo, a to je da se prema drugima treba odnositi u skladu sa moralnim principima koje sami imamo, a ne u skladu normama koje su nam tuđe i nametnute. Jer ovaj svet bi stvarno bio pakleno mesto kada bismo svi zaboravili opšteljudska osećanja i počeli da se ponašamo kao divlja horda koja nikom ne treba da odgovara za zlodela.

Dr Mirjana Brković